

Національна академія педагогічних наук України
Інститут проблем виховання

НЕМЦЕВА ТЕТЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 373.5:316.728:374-053.6

**ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІНІЦІАТИВНОСТІ
СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті проблем виховання НАПН України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Назаренко Галина Анатоліївна,
КНЗ “Черкаський обласний інститут післядипломної
освіти Черкаської обласної ради”, проректор
з науково-методичної роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Кучинська Ірина Олексіївна, Кам’янець-Подільський
національний університет імені Івана Огієнка, завідувач
кафедри педагогіки дошкільної, початкової, середньої і
вищої освіти та управління навчальним закладом;

кандидат педагогічних наук, доцент
Бабкіна Майя Іванівна,
Інститут гуманітарних і соціальних наук
Національного університету “Львівська політехніка”,
доцент кафедри іноземних мов.

Захист дисертації відбудеться “25” січня 2017 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.454.01 в Інституті проблем виховання НАПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій частині та на офіційному сайті Інституту проблем виховання НАПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9).

Автореферат розіслано “23” грудня 2016 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. А. Комаровська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Становлення України як демократичної держави вимагає активності членів громадянського суспільства, які здатні виявляти й реалізовувати власні ініціативи для покращення усіх сфер суспільного життя. Це, своєю чергою, актуалізує проблему виховання старшокласників як ініціативних громадян, які незабаром розпочнуть самостійне життя.

Нагальна потреба у вихованні громадянської ініціативності учнівської молоді зафіксована у низці законодавчих документів: Конституції України, Законах України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, Указі Президента України “Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки”, Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Концепції національно-патріотичного виховання молоді, Концепції “Нова українська школа”, Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді, Основних орієнтирах виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Перед освітянами нашої держави постає завдання формування готовності старшокласників до життєдіяльності на засадах демократичних цінностей та громадянської активності й ініціативності, що сприятиме духовному оновленню української нації.

Проблема виховання громадянської ініціативності особистості порушувалась у працях філософів упродовж тривалого історичного часу (Аристотель, Дж. Локк, Ж. – Ж. Руссо, Р. Патнем та інші).

Теоретичні засади громадянської ініціативності закладено у сучасних філософсько-політологічних (О. Білоусов, М. Калініченко, А. Карнаух, О. Карчевська, А. Колодій, Л. Никифорова, Л. Подолянко та інші) і психологічних (І. Бех, А. Брушлинський, С. Рубінштейн, В. Татенко, О. Мерзлякова, Н. Ханецька та інші) дослідженнях.

Педагогічні підходи до пошуку сутності громадянської ініціативності особистості та особливостей її формування розкрито у працях Д. Алфімова, І. Кучинської, М. Бабкіної, П. Вербицької, Т. Окушко, Ж. Петрочко, А. Сігової, К. Чорної та інших науковців.

Окремі аспекти виховання громадянської ініціативності висвітлено у педагогічних дослідженнях останніх років, присвячених вихованню культури демократизму учнівської молоді (Г. Назаренко); саморозвитку і самореалізації особистості старшокласників у процесі соціалізації (Ж. Воронцова, А. Ковальова, Н. Комісаренко); розвитку зростаючої особистості у системі вільного виховання (Т. Калініченко); формуванню пізнавальної самостійності та ініціативності старшокласників (В. Логвіненко, В. Манько, Т. Пащенко); пошуку шляхів сприяння громадянському самовизначенню учнівської молоді (І. Сахневич) тощо.

Водночас теоретичний аналіз досліджень свідчить про те, що проблема виховання громадянської ініціативності учнів старших класів не набула цілісного наукового осмислення. Особливої уваги потребує конкретизація виховних впливів щодо посилення внутрішніх чинників розвитку громадянської ініціативності особистості. Слід констатувати й обмежене використання педагогами-практиками

потенціалу позакласної діяльності для підвищення ефективності виховання цієї якості.

Отже, своєчасність і доцільність дослідження проблеми зумовлюється необхідністю розв'язання наявних суперечностей між:

– об'єктивною потребою сучасного суспільства в активних та ініціативних громадянах, які забезпечать подальший розвиток громадянського суспільства в Україні, та недостатньою розробленістю теоретичних положень про виховання громадянської ініціативності зростаючої особистості;

– високим потенціалом позакласної діяльності щодо цілеспрямованої організації виховання у старшокласників громадянської ініціативності та недостатнім осмисленням цих можливостей педагогами сучасних загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ);

– необхідністю активізації розвитку учнівською молоддю власної громадянської ініціативності та обмеженим методичним забезпеченням цього процесу.

Означені суперечності негативно позначаються на ефективності процесу виховання громадянської ініціативності старшокласників, зокрема – у позакласній діяльності, та потребують конструктивного вирішення.

Отже, актуальність та недостатня розробленість проблеми на теоретичному і практичному рівнях зумовили вибір теми дисертації – *“Виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності”*.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складником науково-дослідної теми лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України “Виховання культури гідності дітей та учнівської молоді в позаурочній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів” (державний реєстраційний номер 0111U000098). Тема дисертації затверджена вченої радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 4 від 23 квітня 2012 року) та Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 6 від 19 червня 2012 року).

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу проблеми виховання громадянської ініціативності особистості розробити та апробувати функціонально-змістову модель та педагогічні умови виховання громадянської ініціативності старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів у позакласній діяльності.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**:

1. На основі аналізу наукових праць уточнити ключові поняття дослідження “громадянська ініціативність”, “виховання громадянської ініціативності старшокласників”.

2. Виокремити компоненти громадянської ініціативності старшокласників, визначити критерії й показники та схарактеризувати рівні її вихованості.

3. Розробити та експериментально перевірити функціонально-змістову модель виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності

4. Обґрунтувати та апробувати педагогічні умови виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності.

Об'єкт дослідження – громадянське виховання старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів.

Предмет дослідження – функціонально-змістова модель та педагогічні умови виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: особистісно орієнтований (І. Бех, О. Бондаревська, І. Якиманська та інші), суб'єктно-діяльнісний (К. Абульханова-Славська, С. Рубінштейн, В. Татенко та інші) і системний (Ю. Бабанський, В. Гнатюк, Н. Дерев'янку, О. Коберник, І. Осадчий та інші) методологічні підходи; теоретичні положення про сутність і структуру ініціативності особистості, висвітлені у сучасних наукових працях *філософського* (О. Білоусов, М. Калініченко, А. Карнаух, О. Карчевська, А. Колодій, Л. Никифорова, Л. Подолянко та інші), *психологічного* (А. Брушлинський, Т. Титаренко, О. Мерзлякова, Н. Ханецька та інші) і *педагогічного* (М. Бабкіна, П. Вербицька, П. Ігнатенко, І. Кучинська, Т. Окушко, Н. Корпач, Н. Нікітіна, Ж. Петрочко та інші) спрямування; теорія моделювання та проектування освітнього процесу (Є. Лодатко, В. Міхеєв, В. Монахов, О. Остапенко, В. Ясвін та інші); концепції громадянського виховання молоді (Ю. Завалевський, О. Вишневський, О. Киричук, І. Осадчий, О. Сухомлинська, К. Чорна); теоретичні засади позакласної діяльності (В. Білоусова, Т. Дем'янюк, П. Кендзьор, О. Киричук, Н. Щуркова, Н. Яременко та інші).

Для досягнення мети та реалізації завдань дослідження застосовувалися такі **методи:**

– *теоретичні:* аналіз філософсько-політологічних, соціологічних та психолого-педагогічних наукових джерел з означеного питання для актуалізації поняттєво-категоріального апарату дослідження та з'ясування теоретичної і практичної розробленості проблеми виховання у старшокласників громадянської ініціативності у позакласній діяльності; узагальнення та систематизація теоретичних та емпіричних даних, за допомогою чого розроблено функціонально-змістову модель виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності, обґрунтовано педагогічні умови виховання громадянської ініціативності учнів старших класів у позакласній діяльності, визначено критерії, показники та рівні вихованості громадянської ініціативності старшокласників;

– *емпіричні:* діагностичні (анкетування, тестування, педагогічне спостереження, творчі завдання), які були застосовані з метою діагностики рівня вихованості громадянської ініціативності старшокласників та стану готовності педагогів до здійснення цього процесу у позакласній діяльності; експериментальні (педагогічний експеримент: організаційно-підготовчий, констатувальний, формувальний та контрольний етапи);

– *статистичні:* кількісна та якісна обробка даних для оцінювання ефективності функціонально-змістової моделі та педагогічних умов виховання у старшокласників громадянської ініціативності у позакласній діяльності (за критерієм χ^2 Пірсона).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

– *вперше* розроблено *функціонально-змістову* модель виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності

(концептуально-змістовий, процесуально-діяльнісний та аналітико-результативний блоки); обґрунтовано *педагогічні умови* виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності (програмно-методичне забезпечення виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності, педагогічна підтримка проявів громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності, сприяння саморозвитку громадянської ініціативності старшокласників); виокремлено *компоненти* громадянської ініціативності учнів старших класів (когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-практичний), визначено *критерії та показники* її вихованості: розуміння сутності громадянської ініціативності (усвідомлення сутності громадянської ініціативності як інтегрованої якості громадянина, уявлення про способи генерування й реалізації суспільно значущих ідей, знання про власні потенційні можливості для прояву громадянської ініціативності у різних сферах суспільного життя), спрямованість на активну й самостійну реалізацію власних ініціатив у різних сферах життя громадянського суспільства (ціннісне ставлення до проявів ініціативності у громадянській діяльності, прагнення ініціювати творчі шляхи розв'язання суспільно значущих проблем, бажання здійснювати процедуру власного зростання як ініціативного й діяльного громадянина), саморегуляція громадянської активності й ініціативності (вміння генерувати суспільно корисні ідеї, активність і самостійність у реалізації суспільно значущих ініціатив, досвід саморозвитку як ініціативного й діяльного громадянина); схарактеризовано *рівні* вихованості громадянської ініціативності: творчо-рефлексивний (високий), активно-репродуктивний (середній), репродуктивно-пасивний (низький);

– *уточнено* зміст поняття „громадянська ініціативність” стосовно старшокласника (інтегрована якість особистості, що характеризується усвідомленням способів генерування громадянських ініціатив та власних потенційних можливостей для їх здійснення, прагненням самореалізації у процесі досягнення самостійно поставлених суспільно значущих цілей, надситуативною активністю у соціальній, економічній, політичній та культурній сферах життя громадянського суспільства); сутність “виховання громадянської ініціативності старшокласників” (цілеспрямована педагогічна взаємодія, яка забезпечує усвідомлення учнями важливості генерування й реалізації громадянських ініціатив для демократичного розвитку країни, своїх здібностей і можливостей у цьому аспекті, опанування способів прояву ініціативності в усіх сферах суспільного життя та набуття досвіду реалізації вихованцями суспільно корисних ініціатив у різних видах діяльності громадянського спрямування, а також самовиховання цієї інтегрованої якості громадянина);

– набули подальшого розвитку зміст, форми та методи громадянського виховання старшокласників у позакласній діяльності.

Практичне значення дослідження полягає у впровадженні функціонально-змістової моделі та педагогічних умов виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності; розробленні відповідного інструментарію для діагностики рівня вихованості громадянської ініціативності старшокласників та програмно-методичного забезпечення виховання цієї інтегрованої якості (цільової

виховної програми “Сім днів на тиждень”, цільового проекту саморозвитку “Одинадцять сходинок до успіху”, методичних матеріалів для організації позакласної діяльності в аспекті дослідження “Портфоліо успішності” для старшокласників).

Розроблені матеріали можуть бути використані викладачами вищих навчальних закладів для проведення курсів громадянознавчого спрямування; класними керівниками, педагогами-організаторами, заступниками директорів шкіл з виховної роботи, у системі післядипломної педагогічної освіти.

Результати дослідження *впроваджено* у навчально-виховний процес Комунального закладу освіти “Середня загальноосвітня школа № 65” Дніпропетровської міської ради (довідка № 96 від 10.06.2016 р.), Комунального закладу освіти “Середня загальноосвітня школа № 11” Дніпропетровської міської ради (довідка № 133/1 від 06.05.2016 р.), Комунального закладу освіти “Середня загальноосвітня школа № 46” Дніпропетровської міської ради (довідка № 17 від 17.05.2016 р.), Комунального закладу освіти “Середня загальноосвітня школа № 62” Дніпропетровської міської ради (довідка № 219 від 18.05.2016 р.), Комунального закладу “Школа-інтернат II–III ступенів “Рівненський обласний ліцей”” Рівненської обласної ради (довідка № 57 від 09.06.2016 р.), Корецького НВК “Школа I–II ступенів – ліцей” Корецької районної ради Рівненської області (довідка № 79 від 08.06.2016 р.), Смілянського НВК “ЗОШ I–III ступенів № 3 – колегіум” Смілянської міської ради Черкаської області (довідка № 117 від 03.06.2016 р.), Шполянського НВК “ЗОШ I–III ступенів № 2 – ліцей” Шполянської районної ради Черкаської області (довідка № 83 від 02.06.2016 р.)

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації презентувалися на науково-практичних заходах різних рівнів: *міжнародних* – „Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті: соціалізація та соціальна адаптація особистості” (Київ, 2010), “Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті: формування міжкультурної компетенції особистості” (Київ, 2011), “Формула творчості: теорія і методика освіти та виховання” (Луганськ, 2010), “Україна як геополітична реальність: політика, економіка, право” (Київ, 2012); *”Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті: європейський вектор розвитку і національний контекст”* (Київ, 2012); *всеукраїнських* – “Управління навчальним закладами: стратегія і тактика формування компетентного фахівця” (Київ, 2010), “Релігія, релігійність, філософія та гуманітарні знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти” (Луганськ, 2010, 2011), “Актуальні проблеми навчання і виховання в контексті сучасної освітньої парадигми” (Мукачеве, 2015); *обласних* – “Моделювання соціокультурного системного розвитку освітнього процесу в контексті формування духовно-моральної культури суспільства” (Дніпропетровськ, 2010).

Публікації. Зміст і результати дослідження опубліковано в 10 одноосібних публікаціях, з них 4 статті в наукових фахових виданнях України, 2 – у зарубіжних та наукометричних періодичних наукових виданнях, 1 науково-методичний посібник, 3 статті у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох

розділів, висновків з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (288 найменувань, з них 29 – іноземною мовою), 11 додатків на 84 сторінках, 7 таблиць, 5 рисунків (1 – на повну сторінку). Загальний обсяг дисертації становить 298 сторінок, з яких основний текст викладено на 176 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність проблеми, її зв'язок із науковими програмами, планами та темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, теоретико-методологічну основу та методи дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, наведено дані про впровадження й апробацію результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У *першому розділі* – **“Теоретичні основи виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності”** – здійснено аналіз стану розробленості проблеми у філософсько-політологічній, соціологічній, психологічній та педагогічній літературі; уточнено зміст поняття “громадянська ініціативність” стосовно старшокласників, виокремлено його компоненти; уточнено сутність виховання громадянської ініціативності старшокласників, розкрито потенціал позакласної діяльності для виховання досліджуваного феномену.

З'ясовано, що у наукових працях філософсько-політологічного спрямування (О. Білоусов, Ю. Габермас, А. Карнаух, М. Калініченко, Р. Патнем, Л. Подолянко та інші) громадянська ініціативність висвітлюється в контексті співвідношення інтересів держави, громадянського суспільства та окремої особистості; політичної соціалізації особи, мета якої полягає у формуванні вмінь активної та ініціативної участі у суспільних процесах; практичної реалізації основних прав і свобод людини-громадянина, здійснення свободи особистості у різних сферах життя громадянського суспільства.

Вчені у галузі соціології (М. Ватковська, А. Карчевська, Н. Маринець, Л. Нікіфорова, О. Прудникова та інші) розглядають ініціативність особистості у контексті її самоактуалізації та творчої самореалізації в соціокультурному просторі.

Учені-психологи вивчають ініціативність у контексті активізації внутрішніх потенцій особистості як суб'єкта діяльності (К. Абульханова-Славська, А. Брушлинський, С. Рубінштейн), зовнішнього та внутрішнього механізмів самоствердження, самореалізації та саморозвитку особи (В. Зарицька, Н. Каньоса, І. Петренко, М. Садова) та пов'язують її із пошуком особистістю власного місця у суспільстві, здатністю бути творцем свого життя, а також створювати умови для власного розвитку і саморозвитку (В. Татенко, О. Мерзлякова, Н. Ханецька).

На основі положень наукових праць І. Беха, Л. Виготського, І. Кона, В. Радула, Г. Костюка, В. Мухіна та педагогічного досвіду дисертанта зроблено висновок про *сенситивність старшого шкільного віку* для виховання громадянської ініціативності старшокласника як особистості-суб'єкта суспільного життя.

Аналіз педагогічних досліджень засвідчив, що окремі аспекти виховання громадянської ініціативності представлено у працях, присвячених формуванню громадянської культури, громадянської компетентності, активної громадянської позиції особистості (М. Бабкіна, П. Вербицька, Н. Корпач, Н. Нікітіна, А. Сігова,

К. Чорна), висвітленню педагогічних умов виховання громадянськості (О. Доукіна, Л. Канішевська, П. Кендзьор, Л. Корінна, Л. Рехтета, Л. Пономаренко), визначенню способів формування громадянських цінностей (Л. Бойко, І. Бондаренко, Л. Крицька, Н. Чернуха), а також особливостей формування соціальної ініціативності учнів (Т. Алексеєнко, Т. Окушко, Ж. Петрочко, Н. Чиренко та інші).

З'ясовано, що у працях учених далекого зарубіжжя значна увага приділяється вихованню учнів як активних громадян (А. Бергауни, М. Філіпп), демократизації діяльності школи (Л. Даубнер, Б. Герт, Дж. Лейкер, А. Слівка), вихованню демократичних цінностей (В. Еделштейн, Р. Вікторія), використанню потенціалу громадських товариств, благодійних фондів та фундацій для розвитку активності учнівської молоді у місцевій громаді (К. Коліба), упровадженню сучасних технологій громадянського виховання, зокрема арт-технологій (М. Кліфус), технологій мас-медіа (Т. Дрешер), комунікативних технологій (Д. Леманье) та інтерактивних технологій мовної освіти (Е. Гарсія). При цьому особливо акцентується необхідність дотримання прав і свобод кожної дитини та гуманного ставлення до неї (Е. Еріксон, Г. Ленсдаун, Т. Ваг).

Таким чином, теоретичний аналіз наукових джерел підтвердив, що громадянська ініціативність є однією із пріоритетних громадянських цінностей, які характеризують людину як патріота своєї держави. На підставі цього уточнено зміст поняття *“громадянська ініціативність”*, що трактується у дисертації як *інтегрована якість особистості, що характеризується усвідомленням способів генерування громадянських ініціатив та власних потенційних можливостей для їх здійснення, прагненням самореалізації у процесі досягнення самостійно поставлених суспільно значущих цілей, надситуативною активністю у соціальній, економічній, політичній та культурній сферах життя громадянського суспільства*.

Конкретизація проявів громадянської ініціативності стосовно старшокласника дала змогу виокремити її компоненти – когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-практичний та уточнити сутність *виховання громадянської ініціативності старшокласників як цілеспрямованої педагогічної взаємодії, що забезпечує усвідомлення учнівською молоддю важливості генерування й реалізації громадянських ініціатив для демократичного розвитку країни, своїх здібностей і можливостей у цьому аспекті, опанування способів прояву ініціативності в усіх сферах суспільного життя та набуття досвіду реалізації вихованнями суспільно корисних ініціатив у різних видах діяльності громадянського спрямування, а також самовиховання цієї інтегрованої якості громадянина*.

Експрес-аналіз діяльності ЗНЗ засвідчив, що в організації громадянського виховання зусилля педагогів зосереджуються на навчанні лідерів, через яких здійснюється виховний вплив на інших старшокласників. Натомість, позиція дисертанта полягає в необхідності залучення всіх, без винятку, старшокласників до активної участі в суспільному житті, сприяння набуттю ними соціального досвіду через участь у реалізації суспільно значущих проектів громадянського спрямування, оскільки подальший розвиток громадянського суспільства в нашій країні значною мірою залежить від активності й ініціативності кожного громадянина, а не лише окремих лідерів. Це стало підставою для висновку про потребу конкретизації

виховних впливів щодо посилення внутрішніх чинників розвитку громадянської ініціативності старшокласників, що сприятиме розкриттю учнівською молоддю своїх можливостей в активній діяльності громадянського спрямування.

На основі аналізу праць В. Білоусової, Т. Дем'янюк, П. Кендзьора, О. Киричука, В. Кутьєва, Н. Щуркової, Н. Яременко розкрито потенціал позакласної діяльності для проявів громадянської ініціативності старшокласників у різних сферах життя громадянського суспільства. Досліджено, що завдяки цілеспрямованій організації позакласної діяльності та добровільному вибору учні набувають практичного досвіду реалізації власних ініціатив у місцевій громаді; на основі сформованих цінностей старшокласники навчаються оцінювати свої дії та вчинки з позиції не лише особистих інтересів і принципів, а й потреб громади та країни.

У другому розділі – **“Педагогічне моделювання процесу виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності”** – визначено критерії та показники громадянської ініціативності учнів, висвітлено методика, перебіг та результати констатувального етапу експерименту, розроблено функціонально-змістову модель виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності, обґрунтовано педагогічні умови виховання досліджуваної якості.

Відповідно до компонентної структури громадянської ініціативності учнів визначено *критерії* та показники її вихованості, а саме:

– *критерій* “розуміння сутності громадянської ініціативності” (відповідає когнітивному компоненту), *показники* – усвідомлення сутності громадянської ініціативності як інтегрованої якості громадянина, уявлення про способи генерування й реалізації суспільно значущих ідей, знання про власні потенційні можливості для прояву громадянської ініціативності у різних сферах суспільного життя;

– *критерій* “спрямованість на активну й самостійну реалізацію власних ініціатив у різних сферах життя громадянського суспільства” (відповідає емоційно-ціннісному компоненту); *показники* – ціннісне ставлення до проявів ініціативності у громадянській діяльності, прагнення ініціювати творчі шляхи розв’язання суспільно значущих проблем, бажання здійснювати процедуру власного зростання як ініціативного й діяльного громадянина;

– *критерій* “саморегуляція громадянської активності й ініціативності” (відповідає діяльнісно-практичному компоненту); *показники* – вміння генерувати суспільно корисні ідеї, активність і самостійність у реалізації суспільно значущих ініціатив, досвід саморозвитку як ініціативного й діяльного громадянина.

На різних етапах дослідження експериментом було охоплено 561 учень 10–11 класів (ЕГ – 282 особи, КГ – 279 осіб) та 56 педагогів ЗНЗ Дніпропетровської, Рівненської та Черкаської областей. ЕГ і КГ формувалися з урахуванням місця розташування ЗНЗ, можливостей педагогічного колективу та складу учнів старших класів.

Експеримент здійснювався на базі Комунального закладу освіти “Середня загальноосвітня школа № 65” Дніпропетровської міської ради, Комунального закладу освіти “Середня загальноосвітня школа № 11” Дніпропетровської міської ради, Комунального закладу освіти “Середня загальноосвітня школа № 46” Дніпропетровської міської ради, Комунального закладу освіти “Середня

загальноосвітня школа № 62” Дніпропетровської міської ради, Комунального закладу “Школа-інтернат II–III ступенів “Рівненський обласний ліцей” Рівненської обласної ради, Корецького НВК “Школа I–II ступенів – ліцей” Корецької районної ради Рівненської області, Смілянського НВК “ЗОШ I–III ступенів № 3 – колегіум” Смілянської міської ради Черкаської області, Шполянського НВК “ЗОШ I–III ступенів № 2 – ліцей” Шполянської районної ради Черкаської області.

Для з’ясування стану вихованості громадянської ініціативності старшокласників використано авторський опитувальник “Що я знаю про громадянську ініціативність?” (методика “Незакінчене речення”), методика самооцінювання “Я – активний та ініціативний громадянин”, міні-твір “Чому громадяни проявляють ініціативи у суспільному житті?”, експрес-опитування “Чи вважаєте Ви себе патріотом України?”, методика “Мотивація успіху та острах невдачі” (А. Реан), тестовий опитувальник для виявлення рівня “автономності – залежності” старшокласників у навчальній діяльності (Г. Пригніна), методика дослідження вольової саморегуляції (А. Зверьков, Є. Ейдман), методика оцінки комунікативних і організаторських схильностей (В. Синявський, Б. Федоришин), тест “Самооцінка організованості” (Л. Терлецька), педагогічне спостереження.

Відповідно до змісту компонентів, критеріїв і показників спрогнозовано можливі рівні вихованості громадянської ініціативності старшокласників: творчо-рефлексивний (високий), активно-репродуктивний (середній) та репродуктивно-пасивний (низький).

Старшокласники із *творчо-рефлексивним (високим)* рівнем вихованості громадянської ініціативності (23,7 % ЕГ і 24,0 % КГ) характеризуються усвідомленими знаннями про сутність громадянської ініціативності як інтегрованої якості громадянина, про способи генерування й реалізації суспільно значущих ідей, а також власні потенційні можливості для прояву громадянської ініціативності у різних сферах суспільного життя. Такі учні завжди проявляють стійкий інтерес до актуальних проблем не лише найближчого кола спілкування чи навчального закладу, але й селища, села, міста, країни; їм притаманне ціннісне ставлення до проявів громадянської ініціативності у суспільно корисній діяльності; вони прагнуть ініціювати творчі шляхи розв’язання суспільно значущих проблем, бажають здійснювати саморозвиток громадянської ініціативності. Ці старшокласники вільно володіють способами генерування творчих суспільно корисних ідей та уміннями ініціативно діяти щодо їх реалізації у різних сферах життя громадянського суспільства; здатні самостійно приймати рішення та передбачати їх наслідки; виявляють надситуативну активність, вміння долати перешкоди на шляху до досягнення очікуваного результату.

Учні з *активно-репродуктивним (середнім)* рівнем вихованості громадянської ініціативності (47,9 % осіб як ЕГ, так і КГ) володіють не досить глибокими знаннями про сутність й особливості проявів громадянської ініціативності, способи ініціювання суспільно корисних справ, а також про свої потенційні можливості для їх реалізації. Такі старшокласники проявляють ситуативний інтерес до подій і явищ у соціальній, політичній, економічній та культурній сферах суспільного життя; позитивно-активно ставляться до суспільно корисної діяльності; прагнуть до ініціювання дій у громадській діяльності, але такі прояви мають ситуативний

характер; епізодично виявляють бажання здійснювати саморозвиток власної громадянської ініціативності. Ці учні володіють уміннями ініціативно діяти, самостійно приймати адекватні ситуаціям рішення, але потребують допомоги у плануванні та організації роботи щодо реалізації запланованого. Не завжди можуть передбачити наслідки власних рішень.

Старшокласники із *репродуктивно-пасивним (низьким) рівнем* громадянської ініціативності (28,4 % ЕГ і 28,1 % КГ) володіють поверхневими, фрагментарними знаннями або зовсім не усвідомлюють сутність громадянської ініціативності та безпосередньо пов'язаних із нею проблем. Учні виявляють позитивно-пасивне, нейтральне або навіть негативне ставлення до проявів ініціативності у громадській діяльності; проявляють епізодичний інтерес до пошуку шляхів розв'язання суспільно значущих проблем; бажання здійснювати саморозвиток як ініціативного й діяльного громадянина може виникати лише у випадку зовнішнього стимулювання. Потребують суттєвої педагогічної підтримки та допомоги у визначенні суспільно корисної ідеї і способів діяльності щодо її реалізації, а також постійного контролю за її виконанням; практично не мають досвіду саморозвитку громадянської ініціативності та потребують фасилітації цього процесу.

Таким чином, відзначено загалом низький рівень вихованості громадянської ініціативності старшокласників, що пов'язано із недостатнім використанням виховного потенціалу позакласної діяльності, зокрема недооцінкою ролі цільових виховних програм для навчання способів прояву учнями власної громадянської ініціативності, залучення їх до практичної діяльності громадянського спрямування та індивідуалізації виховних впливів.

З метою підвищення ефективності досліджуваного процесу розроблено *функціонально-змістову модель виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності*, яка системно поєднує концептуально-змістовий, процесуально-діяльнісний та аналітико-результативний блоки і забезпечує цілісність процесу виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності (рис.).

Відповідно до *мети й завдань* досліджуваного процесу та компонентної структури громадянської ініціативності, у моделі представлено *зміст* виховання цієї морально-вольової якості старшокласників у соціальній, економічній, політичній та культурній сферах суспільного життя. А саме: в його основу покладено *виховну взаємодію суб'єктів* (старшокласників, педагогів, батьківської громадськості, органів влади та місцевого самоврядування, громадських організацій, благодійних фондів, місцевої громади), яка здійснювалась на основі системного, суб'єктно-діяльнісного та особистісно орієнтованого *підходів* за дотримання *принципів* комплексності, культуровідповідності, оптимізації діяльнісного складника виховного процесу, індивідуалізації виховного впливу.

Функціональність розробленої моделі закладена у взаємозумовленості її складників з виокремленням педагогічних *умов* (програмно-методичне забезпечення виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності, педагогічна підтримка проявів громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності, сприяння саморозвитку громадянської ініціативності

старшокласників) як стрижневого механізму досягнення мети виховного процесу.

У третьому розділі – **“Експериментальна перевірка ефективності функціонально-змістової моделі та педагогічних умов виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності”** – представлено особливості впровадження функціонально-змістової моделі та педагогічних умов виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності, узагальнено результати формульованого етапу педагогічного експерименту.

Рис. Функціонально-змістова модель виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності

Передбачалося, що цілісність виховного процесу на основі розробленої функціонально-змістової моделі виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності забезпечувалась через упровадження обґрунтованих педагогічних умов.

Згідно з *першою* педагогічною умовою – “програмно-методичне забезпечення виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності” – на основі використання програмно-цільового методу було розроблено цільову виховну програму “Сім днів на тиждень” та цільовий проект “Одинадцять сходинок до успіху”, які спрямовувалися на упорядкування всіх виховних впливів для досягнення мети й вирішення завдань виховання громадянської ініціативності учнів та сприяння проявам цієї інтегрованої якості на суспільному та особистісному рівнях.

Цільова виховна програма “Сім днів на тиждень” має за мету сприяння проявам громадянської ініціативності учнівської молоді на *суспільному* рівні та відображає всю систему діяльності педагогічного, учнівського і батьківського колективів у співпраці із громадськими організаціями, органами державної влади та місцевого самоврядування для досягнення запланованої мети. Програма містить перелік напрямів виховної взаємодії (інтелектуально-розвивальний, фізкультурно-оздоровчий, суспільно-активний), опис цілей програми, плани реалізації кожного із локальних колективних та індивідуальних проектів, що розкривають зміст, організаційні форми і методи виховної діяльності.

Цільовий проект “Одинадцять сходинок до успіху” передбачає педагогічну підтримку саморозвитку громадянської ініціативності старшокласників на *особистісному* рівні, зокрема спрямований на сприяння усвідомленню старшокласниками власних потенційних можливостей для проявів ініціативності у різних видах громадянської діяльності, опануванню вмінь планувати та здійснювати процедуру власного зростання, фіксувати успіхи в “Портфолію успіху”.

Отже, результатом реалізації першої педагогічної умови стало програмно-методичне забезпечення двох наступних педагогічних умов виховання громадянської ініціативності старшокласників.

Упровадження *другої* педагогічної умови – “педагогічна підтримка проявів громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності” – забезпечувало максимальну реалізацію потенційних можливостей старшокласників у пошуку ними нових способів розв’язання суспільно значущих проблем, надання допомоги у плануванні діяльності щодо реалізації власних ініціатив, стимулювало активність учнівської молоді у суспільно корисній діяльності, заохочувало рефлексію старшими підлітками результатів здійснення ними ініціатив у різних сферах життя громадянського суспільства.

Це досягалось шляхом запровадження цільової виховної програми “Сім днів на тиждень”, мета якої – сприяння проявам громадянської ініціативності учнівської молоді на суспільному рівні на основі взаємодії учнів, учителів, батьків та місцевої громади, а також співпраці із громадськими організаціями, органами державної влади та місцевого самоврядування. При цьому забезпечувалась педагогічна підтримка старшокласників у спільному з ними пошуку певних способів

ініціативних дій, у створенні умов для вибору та самостійного прийняття рішень на основі стимулювання рефлексивних здібностей учнівської молоді.

Під час реалізації зазначеної програми апробовано алгоритм прояву ініціативності, який передбачає таку послідовність дій: оцінити обставини; зорієнтуватись, що потребує зміни; запропонувати шляхи вирішення проблеми (висунути ініціативу, поставити мету); продумати, яким чином можна досягти поставленої мети (реалізувати запропоновану ініціативу), спланувати дії; проявити волюві зусилля для самостійної діяльності, взяти на себе відповідальність за свої дії та вчинки.

Реалізація *третьої* педагогічної умови – “сприяння саморозвитку громадянської ініціативності старшокласників” – забезпечувалась конкретизацією виховних впливів щодо посилення внутрішніх чинників саморозвитку старшокласниками громадянської ініціативності. Таке посилення досягалось завдяки упровадженню цільового проекту “Одинадцять сходенок до успіху”, який структурно представлений функціональними модулями-“сходінками” (“Я – успішний активний учень”, “Я і моя сім’я”, “Я – здорова людина”, “Я – друг”, “Я – волонтер”, “Я – мешканець свого міста”, “Я – лідер”, “Я – толерантна особистість”, “Я – громадянин демократичного суспільства”, “Я – культурна особистість”, “Я – активний та ініціативний громадянин України”).

Діяльність старших підлітків щодо власного зростання як ініціативних, самостійних і відповідальних суб’єктів суспільного життя організовувалась відповідно до правил-імперативів як орієнтирів-завдань для самостійної діяльності та набуття мотиваційно-ціннісного й комунікативно-поведінкового досвіду. У межах кожного модуля-“сходінки” дотримувались інтереси самовизначення старшокласників у певних видах діяльності, надавалась свобода вибору та створення індивідуальної траєкторії участі у спільних справах. Результати особистісних досягнень старшокласників фіксувались ними в “Портфолію успішності”.

Ефективність реалізації педагогічних умов виховання громадянської ініціативності старшокласників забезпечувалась завдяки використанню *методів* створення виховних ситуацій, методів педагогічної підтримки, методів організації діяльності, методів стимулювання та методу портфолію.

Продуктивними *формами* виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності стали “Метаплан”, проект, круглий стіл, диспут, дебати, ділова гра, тренінг, квест, флешмоб, акція, перфоманс, інтернет-медіа-міст, “Портфолію успішності”, “мозковий штурм”, “Мікрофон”, “Дерево рішень”, тренінги, “філософські студії”.

Результативність розробленої функціонально-змістової моделі та обґрунтованих педагогічних умов виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності доведено кількісно-якісними змінами рівнів вихованості означеної якості в учнівської молоді. За даними контрольного діагностування, кількість старшокласників ЕГ, які виявили репродуктивно-пасивний (низький) та активно-репродуктивний (середній) рівні, зменшилась відповідно на 14,5 % та 3,6 % (табл.).

Динаміка вихованості громадянської ініціативності старшокласників

Рівні громадянської ініціативності	ЕГ (282 особи)					КГ (279 осіб)				
	Констатувальний етап		Контрольний етап		Динаміка	Констатувальний етап		Контрольний етап		Динаміка
	%	абс.	%	абс.	%/(абс.)	%	абс.	%	абс.	%/(абс.)
Творчо-рефлексивний (високий)	23,7	67	41,8	118	+18,1/ (51)	24,0	67	25,2	70	+1,2/ (3)
Активно-репродуктивний (середній)	47,9	135	44,3	125	-3,6/ (10)	47,9	134	47,9	134	0/ (0)
Репродуктивно-пасивний (низький)	28,4	80	13,9	39	-14,5/ (-41)	28,1	78	26,9	75	-1,2/ (3)

Натомість, на 18,1 % зросла кількість учнів ЕГ з творчо-рефлексивним (високим) рівнем вихованості громадянської ініціативності. Позитивна динаміка рівнів вихованості громадянської ініціативності старшокласників КГ не перевищує 1,2 %. Вірогідність отриманих даних засвідчена за допомогою критерію χ^2 Пірсона, що підтвердило ефективність розробленої функціонально-змістової моделі та обґрунтованих педагогічних умов.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано новий підхід до вирішення актуальної проблеми виховання громадянської ініціативності, що полягає у розробленні й апробуванні функціонально-змістової моделі та педагогічних умов виховання громадянської ініціативності старшокласників ЗНЗ у позакласній діяльності. Результати дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання завдань і стали підставою для формулювання таких висновків.

1. На основі аналізу філософсько-політологічних, соціологічних, психологічних та педагогічних наукових джерел уточнено:

– зміст поняття “громадянська ініціативність” стосовно старшокласника як інтегрованої якості особистості, що характеризується усвідомленням способів генерування громадянських ініціатив та власних потенційних можливостей для їх здійснення, прагненням самореалізації у процесі досягнення самостійно поставлених суспільно значущих цілей, надситуативною активністю у соціальній, економічній, політичній та культурній сферах життя громадянського суспільства;

– сутність виховання громадянської ініціативності старшокласників як цілеспрямованої педагогічної взаємодії, що забезпечує усвідомлення учнівською молоддю важливості генерування й реалізації громадянських ініціатив для демократичного розвитку країни, своїх здібностей і можливостей у цьому аспекті, опанування способів прояву ініціативності в усіх сферах суспільного життя та набуття досвіду реалізації вихованцями суспільно корисних ініціатив у різних видах

діяльності громадянського спрямування, а також самовиховання цієї інтегрованої якості громадянина.

2. Виокремлено когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-практичний компоненти громадянської ініціативності старшокласників, визначено критерії й показники вихованості громадянської ініціативності учнів старших класів.

Показниками критерію “розуміння сутності громадянської ініціативності”, який відповідає когнітивному компоненту громадянської ініціативності учнів старших класів, є: усвідомлення сутності громадянської ініціативності як інтегрованої якості громадянина, уявлення про способи генерування й реалізації суспільно значущих ідей, знання про власні потенційні можливості для прояву громадянської ініціативності у різних сферах суспільного життя.

Показниками критерію “спрямованість на активну й самостійну реалізацію власних ініціатив у різних сферах життя громадянського суспільства”, що відповідає емоційно-ціннісному компоненту громадянської ініціативності старшокласників, є: ціннісне ставлення до проявів ініціативності у громадській діяльності, прагнення ініціювати творчі шляхи розв’язання суспільно значущих проблем, бажання здійснювати процедуру власного зростання як ініціативного й діяльного громадянина.

Показниками критерію “саморегуляція власної громадянської активності й ініціативності”, який відповідає діяльнісно-практичному компоненту громадянської ініціативності учнівської молоді, визначено: вміння генерувати суспільно корисні ідеї, активність і самостійність у реалізації суспільно значущих ініціатив, досвід саморозвитку як ініціативного й діяльного громадянина.

Схарактеризовано творчо-рефлексивний (високий), активно-репродуктивний (середній) та репродуктивно-пасивний (низький) рівні вихованості громадянської ініціативності старшокласників.

3. Розроблено функціонально-змістову модель виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності, яка забезпечує системність виховної взаємодії та містить концептуально-змістовий (мета, завдання, методологічні підходи, компоненти громадянської ініціативності, зміст виховної взаємодії), процесуально-діяльнісний (суб’єкти та принципи виховної взаємодії, педагогічні умови, методи, форми виховання) та аналітико-результативний (критерії, показники та рівні вихованості громадянської ініціативності старшокласників, а також очікуваний результат) блоки досліджуваного процесу.

4. Обґрунтовано та апробовано педагогічні умови виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності, дотримання яких забезпечило цілісність упровадження функціонально-змістової моделі виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності: програмно-методичне забезпечення виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності, педагогічна підтримка проявів громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності, сприяння саморозвитку громадянської ініціативності старшокласників.

У межах реалізації першої педагогічної умови розроблено цільову виховну програму “Сім днів на тиждень” та цільовий проект “Одинадцять сходинок до

успіху”, які склали основу реалізації решти педагогічних умов. Упровадження означених розробок сприяло впорядкуванню всіх виховних впливів для досягнення мети та вирішення завдань дослідження.

Ефективними щодо виховання громадянської ініціативності старшокласників виокремлено *методи*: створення виховних ситуацій; педагогічної підтримки; організації діяльності; стимулювання; метод портфоліо.

Ефективними *формами* виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності виявилися “Метаплан”, проект, круглий стіл, диспут, дебати, ділова гра, тренінг, квест, флешмоб, акція, перфоманс, інтернет-медіа-міст, “Портфоліо успішності”, “мозковий штурм”, “Мікрофон”, “Дерево рішень”, тренінги, “філософські студії”.

Результати контрольного діагностування засвідчили, що кількість учнів старших класів ЕГ, які виявили репродуктивно-пасивний (низький) та активно-репродуктивний (середній) рівні зменшилась відповідно на 14,5 % та 3,6 %. Натомість, на 18,1 % зросла кількість учнів ЕГ з творчо-рефлексивним (високим) рівнем вихованості громадянської ініціативності. Позитивна ж динаміка у рівнях вихованості громадянської ініціативності старшокласників КГ не перевищує 1,2 %.

Перевірка достовірності отриманих експериментальних даних за допомогою критерію χ^2 Пірсона підтвердила ефективність розробленої функціонально-змістової моделі та обґрунтованих педагогічних умов виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності.

Дисертація не вичерпує всіх теоретичних та практичних аспектів розглянутої проблеми. *Перспективним* вважаємо вивчення гендерних аспектів виховання громадянської ініціативності учнівської молоді, дослідження потенціалу навчальних дисциплін та ролі позашкільної освіти у цьому аспекті.

Рекомендовано впровадити у педагогічну практику функціонально-змістову модель виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності, діагностичний інструментарій для виявлення стану вихованості громадянської ініціативності учнів старших класів, цільову виховну програму “Сім днів на тиждень”, цільовий проект саморозвитку “Одинадцять сходинок до успіху”, “Портфоліо успішності” для старшокласників.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Немцева Т. О. Виховання у старшокласників громадянської ініціативності як педагогічна проблема / Т. О. Немцева // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 7 (242). – С. 165–172.

2. Немцева Т. О. Реалізація програмно-цільового підходу до виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності / Т. О. Немцева // Рідна школа. – 2013. – № 12. – С. 17–22.

3. Немцева Т. О. Критерії, показники та рівні формування громадянської ініціативності старшокласників / Т. О. Немцева // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини. –

Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. – Вип. 54. – С. 123–134.

4. Немцева Т. О. Організаційно-методичне забезпечення виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності / Т. О. Немцева // Вісник Черкаського національного університету. Сер. “Педагогічні науки”. – 2016. – № 1. – С. 78–82.

Статті у зарубіжних та наукометричних наукових виданнях

5. Немцева Т. О. Волонтерська діяльність як засіб виховання громадянської ініціативності старшокласників / Т. О. Немцева // Наукова скарбниця Донеччини. – 2016. – № 3. – С. 27–31.

6. Немцева Т. О. Программно-методическое обеспечение в воспитании гражданской инициативности старшеклассников во внеклассной деятельности / Т. А. Немцева // Молодой ученый. – Казань : Молодой ученый, 2016. – № 15 (119). – С. 478–481.

Навчально-методичні видання

7. Немцева Т. О. Сучасні підходи до виховання громадянської ініціативності старшокласників : наук.-метод. посіб. / Т. О. Немцева. – Черкаси : ЧОПОПП, 2014. – 130 с.

Матеріали науково-практичних конференцій

8. Немцева Т. О. Громадянська ініціативність: виховні можливості позакласної діяльності зі старшокласниками / Т. О. Немцева // Збірник наукових праць / МАУП. – К. : Персонал, 2012. – Вип. 7. – С. 373–377.

9. Немцева Т. О. Інноваційні форми роботи зі старшокласниками загальноосвітніх навчальних закладів з метою виховання громадянської ініціативності / Т. О. Немцева // Матеріали XVII Всеукр. наук.-практ. конф. “Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку” (Переяслав-Хмельницький). – Переяслав-Хмельницький : Вид-во ДВНЗ ПХДПУ імені Григорія Сковороди, 2015. – С. 164–167.

10. Немцева Т. О. Виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності: з досвіду роботи ЗОШ № 65 м. Дніпропетровська / Т. О. Немцева // Гуманітарний корпус : [зб. наук. статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії] – Вип. 5. – Вінниця : Нілан-ЛТД. – 2015. – 226 с.

АНОТАЦІЇ

Немцева Т. О. Виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2017.

На основі теоретичного аналізу філософсько-політологічних, соціологічних, психологічних та педагогічних наукових джерел уточнено зміст поняття “громадянська ініціативність” стосовно старшокласника, сутність виховання

громадянської ініціативності старшокласників.

Виокремлено когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-практичний компоненти громадянської ініціативності учнів старших класів.

Визначено критерії (розуміння сутності громадянської ініціативності, спрямованість на активну й самостійну реалізацію власних ініціатив у різних сферах життя громадянського суспільства, саморегуляція громадянської активності й ініціативності) та відповідні показники вихованості громадянської ініціативності старшокласників; схарактеризовано творчо-рефлексивний (високий), активно-репродуктивний (середній) та репродуктивно-пасивний (низький) рівні її вихованості.

Розроблено функціонально-змістову модель (концептуально-змістовий, процесуально-діяльнісний, аналітико-результативний блоки) та обґрунтовано педагогічні умови виховання громадянської ініціативності учнів старших класів у позакласній діяльності (програмно-методичне забезпечення виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності, педагогічна підтримка проявів громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності, сприяння саморозвитку громадянської ініціативності старшокласників). Експериментально перевірено їх результативність.

Ключові слова: громадянська ініціативність, старшокласник, виховання громадянської ініціативності, функціонально-змістова модель, педагогічні умови.

Немцева Т. А. Воспитание гражданской инициативности старшеклассников во внеклассной деятельности. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Институт проблем воспитания НАПН Украины, Киев, 2017.

На основе теоретического анализа философско-политологических, социологических, психологических и педагогических исследований уточнено содержание понятия “гражданская инициативность” относительно старшеклассника и сущность воспитания гражданской инициативности старшеклассников.

Выделены когнитивный, эмоционально-ценностный и деятельно-практический компоненты гражданской инициативности ученика старших классов.

Раскрыт потенциал внеклассной деятельности для воспитания исследуемого интегрированного качества учащихся.

Определены критерии (понимание сущности гражданской инициативности, направленность на активную и самостоятельную реализацию собственных инициатив в различных сферах жизни гражданского общества, саморегуляция гражданской активности и инициативности) и соответствующие показатели воспитанности гражданской инициативности старшеклассников.

Спрогнозированы и охарактеризованы уровни воспитанности гражданской инициативности учащихся старших классов: творческо-рефлексивный (высокий), активно-репродуктивный (средний) и репродуктивно-пассивный (низкий).

Разработана функционально-содержательная модель (концептуально-смысловой, процессуально-деятельностный, аналітико-результативний блоки), в

основу которой положено воспитательное взаимодействие субъектов (старшекласников, педагогов, родительской общественности, органов власти и местного самоуправления, общественных организаций, благотворительных фондов, местного сообщества), которое осуществлялось в соответствии с требованиями системного, субъектно-деятельностного и личностно ориентированного подходов на основе реализации принципов комплексности, культуросоответствия, оптимизации деятельностного аспекта воспитательного процесса, индивидуализации воспитательного воздействия.

Функциональность разработанной модели проявляется во взаимообусловленности ее составляющих с выделением педагогических условий (программно-методическое обеспечение воспитания гражданской инициативности старшекласников во внеклассной деятельности, педагогическая поддержка проявлений гражданской инициативности старшекласников во внеклассной деятельности, содействие саморазвитию гражданской инициативности старшекласников), методов и организационных форм как стержневого механизма достижения цели воспитательного процесса.

Для реализации педагогических условий разработаны целевая воспитательная программа “Семь дней в неделю” и целевой проект “Одиннадцать ступеней к успеху”, которые направлены на упорядочение всех воспитательных воздействий для достижения цели и решения задач воспитания гражданской инициативности учащихся и содействие проявлениям этого интегрированного качества на общественном и личностном уровнях.

Ключевые слова: гражданская инициативность, старшекласник, воспитание гражданской инициативности, функционально-содержательная модель, педагогические условия.

Nemtseva T. O. Education of Senior High School Students’ Civic Initiativity in Out-of-Class Activities. – Printed as manuscript.

Dissertation for a scientific degree of PhD in pedagogy in speciality 13.00.07 – Theory and Methods of Education. – Institute of Problems on Education of the National Academy of Education Sciences of Ukraine, Kyiv, 2017.

On the basis of theoretical analysis of philosophic-politological, sociologic, psychological and pedagogical scientific sources, the content of the notion “civic initiativity” regarding a senior high school student and the essence of the concept “education of civic initiativity of a senior high school student” are specified.

The cognitive, emotional-value, and activity-practical components of civic initiativity of the upper-former are determined. Criteria (understanding of the essence of civic initiativity; orientation on active and independent realization of one’s own initiatives in different spheres of civic society; self-regulation of civic activity and initiativity) and corresponding indices of senior high school students’ civic initiativity are determined. Creative-reflexive (high), active-reproductive (middle), and reproductive-passive (low) levels of formation of civic initiativity are defined.

A functional-content model (conceptual-content, process-activity, analytical-result elements) has been developed; pedagogical conditions of educating senior high school

students' civic initiative in out-of-class activity (program-methodic provision of education of upper-formers' civic initiative in out-of-class activities; pedagogical support of civic initiative manifestations in senior high school students; contribution to the self-development of civic initiative by upper-formers) are substantiated. Their efficiency has been experimentally tested.

Keywords: civic initiative, senior high school student, education of civic initiative, functional-content model, pedagogical conditions.

Підписано до друку 19.12.2016 р. Формат 60x90/16.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100. Зам. 114.

«Видавництво “Науковий світ”»®

Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.

м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.

200-87-15, 050-525-88-77

E-mail: nsvit23@ukr.net

Сайт: nsvit.cc.ua